

Henryk Olszar

"Nieznane karty z życia biskupa
Józefa Gawliny w świetle
dokumentów", red. Jerzy Myszor,
Damian Bednarski, Katowice 2015 :
[recenzja]

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 48/1, 264-266

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Nieznane karty z życia biskupa Józefa Gawliny w świetle dokumentów, red. Jerzy Myszor, Damian Bednarski, Katowice 2015, ss. 240

„Źródła do Dziejów Kościoła Katolickiego na Śląsku” pod redakcją ks. prof. dra hab. Jerzego Myszora, kierownika Zakładu Teologii Patrystycznej i Historii Kościoła na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, zaczęły ukazywać się na przełomie 2013/2014 roku. W skład nowej serii wydawniczej weszło do tej pory osiem opracowań, poświęconych wybitnym osobom (archi)diecezji katowickiej. Wśród nich znalazły się postacie błogosławionego ks. Emila Szramka – męczennika za wiarę (nr 1), Józefa Gawliny – biskupa polowego Wojska Polskiego, działającego również wśród uchodźców i żołnierzy polskich w ZSRR (nr 2), Augusta Hlonda – pierwszego biskupa Kościoła katowickiego – uwzględniono tutaj szczególnie jego listy, odezwy i przemówienia (nr 4) oraz ks. Jana Machy – męczennika podążającego na ołtarze (nr 6). Ponadto autorzy wydanych już tomów pochyłili się nad Ślązakami, którzy „szli na wojnę” w 1870 roku (nr 7) i zatrzymywali się na *saksach* w Westfalii (nr 5) lub też prezentowali księgi metrykalne (nr 3) i dokumenty pergaminowe (nr 8) zdeponowane w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach. W ten sposób środowisko historyków, skupione przy Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Oddziale Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Katowicach i Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach nawiązuje przygotowanymi wydawnictwami źródłowymi do sześciu tomów „Roczników Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku” (1928–1938) oraz do pięciu tomów wydawnictw źródłowych w serii pod nazwą „Fontes” (1932–1938), które opracował błogosławiony ks. Emil Szramek, znany badacz historii Śląska na pograniczu kulturowym, we współpracy z gronem ówczesnych znawców „śląskiej duszy”.

„O Gawlinie nigdy nie za dużo!” – zauważył arcybiskup Szczepan Wesoły we *Wstępie* do *Nieznanych kart z życia biskupa Józefa Gawliny w świetle dokumentów*. Jest to kolejna pozycja, która w 2015 roku ukazała się pod numerem dziewiątym w serii „Źródła do Dziejów Kościoła Katolickiego na Śląsku”. Jest ona pokłosiem debaty historycznej na temat: „Biskup Polowy Wojska Polskiego abp Józef Gawlina w 50. rocznicę śmierci”, zorganizowanej 6 listopada 2014 roku przez Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Jej uczestnicy starali się zwrócić uwagę na nieznane dotąd karty z życia wybitnego Ślązaka – biskupa polowego Wojska Polskiego, ofiarnego duszpasterza, ordynariusza Polaków w Niemczech i protektora wychodźstwa, który mimo przymusowej emigracji do samego końca zachował żywy kontakt z Kościołem w Polsce.

Autorzy artykułów, koncentrując swoją uwagę na osobie arcybiskupa, przy okazji rzucają światło na nowe szczegóły relacji Kościół – Państwo w Polsce oraz na sprawy polskie w Watykanie i wśród Polonii mieszkającej w Anglii, Niemczech i na kontynencie afrykańskim. Jak dotąd nie powstała obszerna, wszechstronna biografia arcybiskupa Gawliny. Źródła rozproszone właściwie po całym świecie, od kazachskiej Ałma-Aty u podnóża Tien-szan aż po Orchard Lake w amerykańskim stanie Michigan, z jednej strony zniechęcają historyków, zostawiając pole hagiografom, a z drugiej strony – fascynują i prowokują do poszukiwań. Według opinii arcybiskupa Szczepana Wesołego, tego pochylenia się i „pracy nad Gawliną jest na lata”. I zachęca nas, czytelników, do zainteresowania się i tą „skromną książką”.

Gros publikacji stanowią – związane bezpośrednio ze wspomnianą wyżej debatą historyczną – interesujące wypowiedzi księży: Stefana Wylężka – *Kuria Biskupa Polowego w Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Anglii i Walii*, Jerzego Myszora – *Ambasador Ernst von Weizsäcker obserwuje biskupa Gawlinę (1944–1945)*; Józef Gawlina – *biskup (ad personam) polskich żołnierzy, wygnańców i emigrantów (1942–1964)*, Damiana Bednarskiego – *Korespondencja księży katowickich z abp. J. Gawliną na temat sytuacji w diecezji katowickiej pod rządami ks. Jana Piskorza i Korespondencja biskupów Juliusza Bienka i Józefa Gawliny (1956–1957)*, Michała Kłakusa – *Relacje prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego i protektora wychodźstwa polskiego (a)bp Józefa Gawliny (w świetle dokumentów Archiwum Polskiej Misji Katolickiej we Francji oraz historyków: Andrzeja Suchcitzta – Archiwalia do biografii arcybiskupa Józefa Gawliny w Instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, Wiesława Jana Wysockiego – Przyczynek do informacji o zasobach archiwalnych dotyczących abp. gen. Józefa Feliksa Gawliny, Adama Dziuroka – Arcybiskup Józef Gawlina w świetle akt aparatu bezpieczeństwa PRL – rekonosans archiwalny, Jacka Żurka – Wyszyński a Gawlina w aktach wywiadu – doniesienie (1957, 1962–1964) i Ewy Olszowy – Księgozbiór arcybiskupa Józefa Gawliny. Charakterystyka wstępna. Całość publikacji uzupełnia Sprawozdanie z dyskusji panelowej Biskup Polowy Wojska Polskiego abp Józef Gawlina w 50. rocznicę śmierci (Katowice, 6 listopada 2014 roku), autorstwa Joanny Pakuzy, a także streszczenia w języku angielskim, notki o autorach, fotografie i indeks.*

Biskup polowy Wojska Polskiego Józef Gawlina czeka wciąż na swego rzetelnego biografę. Walorem tej książki jest pomoc oferowana historykom w odnalezieniu drogi do zbiorów archiwalnych poświęconych Gawlinie. Oczywiście nie zdziwi nikogo, że materiał dokumentacyjny do okresu przedwojennego jest bardzo fragmentaryczny i raczej należy poszukiwać go w krajowych archiwach kościelnych, Centralnym Archiwum Wojskowym, Archiwum Akt Nowych i Centralnej Bibliotece Wojskowej im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Historycy natrafią na materiały poświęcone arcybiskupowi Gawlinie w zbiorach Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (w zespołach Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Ambasady RP przy Stolicy Apostolskiej) oraz w Archiwum Politycznym MSZ – Politisches Archiv des Auswärtiges Amtes – PAAA (sygnatura: Inland I–D, 10/13. K 3. Polen) i Archiwum Polskiej Misji Katolickiej we Francji. Archiwalia na temat arcybiskupa Gawliny pozostają również w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, a także w zbiorach parafii polskiej św. Stanisława w Rzymie i paulińskich na Jasnej Górze oraz zasobach Księży Marianów i Towarzystwa Chrystusowego w Poznaniu.

Postulatem badawczym czy raczej dezyderatem politycznym pozostaje także kwerenda w zasobach moskiewskich. To pozwoliłoby poznać pełny obraz aktywności biskupa Gawliny w czasie jego wizytacji w ZSRR. O tym jak wielkiej wagi był to epizod świadczą publikacje: *Z teki sowieckiej Biskupa Polowego*, (Jerozolima – Bagdad – Kair – Teheran 1943); Włodzimierz Cieński, *Wspomnienia z Rosji*, „Marianum w Służbie” (Londyn 1980, nr 6); *Biskup Józef Gawlina w Związku Sowieckim* – tom zawierający edycję dokumentów i wprowadzenie księdza Jerzego Myszora (Warszawa 2013).

Z prezentowanej książki dowiadujemy się, że niezwykle cennym źródłem jest epistolografia – tu dysponujemy edycją *Korespondencja Augusta Hlonda i Józefa Gawliny w latach 1924–1948*, pod redakcją Jerzego Myszora i Jana Koniecznego (Katowice 2003). Dokumentacją szczególną pozostaje wydawnictwo *Józef Feliks Gawlina, Biskup Polowy Polskich Sił Zbrojnych. Przemowy – pisma – rozkazy* w opracowaniu Andrzeja Krzysztofa Kunerta (ze słowem wstępnym kard. Józefa Glempa, Prymasa Polski i przedmową abp. Szczepana Wesołego – Warszawa 2002). Nie mniej ważnym wydawnictwem

wydaje się tom *Słowo Boże ostrzejsze niż miecz obosieczny. Wybór nauczania pasterskiego biskupów polowych Wojska Polskiego. Abp Stanisław Gall, abp Józef Gawlina, abp Sławoj Leszek Głódź, bp Tadeusz Płoski – w 90. rocznicę utworzenia biskupstwa polowego w Polsce*, do którego wyboru i opracowania dokonał ks. płk. Zbigniew Kępa (Warszawa 2008). Podobnie ważną publikacją źródłową jest wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej *Duszpasterstwo wojskowe wobec działań zbrojnych II wojny światowej w świetle dokumentów i rozporządzeń Biskupa Polowego Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie*, w opracowaniu dr. Andrzeja Czesława Żaka i ks. płk. dr. Marka Wesołowskiego (Warszawa 2008). Ważne aspekty udziału biskupa Gawliny w pracy duszpasterskiej na terenie Włoch zawiera opracowanie ks. dra Zbigniewa Werry pt. *Działalność duszpasterska w 2. Korpusie Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie gen. Władysława Andersa 1941–1947* (Warszawa 2009). Nie sposób nie odnieść się do zarysów biograficznych biskupa Gawliny i monograficznych dotyczących duszpasterstwa wojskowego, w tym czasie kiedy wspomniany hierarcha nim kierował. Są to opracowania: ks. Józef Bańka, *Arcybiskup Józef Gawlina 1892–1964* (Katowice 1992); Agnieszka Jaskuła, *Biskup Polowy Wojska Polskiego Józef Feliks Gawlina (1892–1964)*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” (Warszawa 2007, nr 29, s. 288–290); Kazimierz Biegun, *Arcypasterz Polski Wygnanczej. Biskup Polowy WP ks. Józef Feliks Gawlina* (Warszawa 1993); Janusz Odziemkowski, *Dla Boga i Ojczyzny. Arcybiskup Józef Feliks Gawlina 1892–1964*, (Warszawa b.r.w.) i tegoż, *Służba duszpasterska Wojska Polskiego 1914–1945* (Warszawa 1998).

W książce najcenniejsza jest jednak bezpośrednia prezentacja 62 dokumentów poświęconych arcybiskupowi Gawlinie, który jawi się czytelnikom jako duszpasterz polskich żołnierzy, wygnańców i emigrantów oraz jako człowiek dobrze zorientowany w realiach Kościoła w Polsce Ludowej, a szczególnie w ówczesnej diecezji katowickiej. Nie mniej cenne jest zwrócenie uwagi na nieopracowany księgozbiór, który znajdował się w posiadaniu arcybiskupa Gawliny w hospicjum św. Stanisława w Rzymie, gdzie „duszpasterz Polski za granicą” zamieszkał w 1947 roku. Zamiłowanie do książek wyniósł on ze środowiska rodzinnego – wspominając matkę, pisał: „lubowała się w książkach”, a „łóżko Jej było stale obwarowane murem książek religijnych, polskich i niemieckich”.

Warto sięgnąć do tej publikacji, aby – mając na uwadze źródła i księgozbiór – zapoznać się postacią arcybiskupa Józefa Gawliny – zdecydowaną, niebojącą się wydawać sądów niewygodnych, ale prawdziwych, konsekwentną czy wręcz nieugiętą na obranej przez siebie drodze. Przypominanie arcybiskupa Gawliny jest zarazem wołaniem o nowych ludzi jego formatu.

Ks. Henryk Olszar